

Végül hiányzik az új szervezetből is a legcsekélyebb összekötő fonal az alsófoku s a felsőfoku kereskedelmi iskolák közt. Az alsófoku kereskedelmi iskolák (kereskedelmi tanoncziskolák) nem rég kibocsátott szervezete még teljesebb szakiskolákká tette ezen, az igazi gyakorlati kereskedőket képző iskolákat. S hova-tovább mind többen csak a közép, illetve polgári iskolai négy osztály elvégzése után keresik fel az alsófoku kereskedelmi iskolákat is. Ez iskolák szaktanárainak képzésére is van intézkedés, a legtöbb helyt a felső kereskedelmi iskolai, illetve közép, avagy polgári iskolaiak tanítanak s mégis tudtommal, még rendkívüli hallgatók se lehetnek végzett tanulók a felső kereskedelmi iskolákban. Már az ipari szakiskoláknál nincs meg ez elkülönzés.

(Torda.)

VOLENSZKY GYULA.

TRODALOM.

A tanárképzés és az egyetemi oktatás. Paedagogiai tanulmány. Írta

Kármán Mór. Melléklet: A budapesti tanárképző intézet szervezetére vonatkozó munkálatok és ügyiratok.

Kármán Mór nem ír sokat, inkább a tanítói működést választá munkatérül; de ha ír, írása erős hatással van nemzeti közművelődésünkre. Ott van pl. a «Gymnasiumi tanítás terve» és a reá vonatkozó «Utasítások». Ez a mű javarészen az ő terméke és ma úgyszólván egész középiskolai oktatásunkat irányítja. Kármánról elmondhatni, hogy nem ír «multa, sed multum». A címbeli tanulmány sem ötletszerű felszólalás, hanem középiskolai tanárképzésünknek, nemzeti közművelődésünk e jelentős tényezőjének, biztos szemmel, erős kézzel való irányítása. Ő teheti! Hisz nem az első szava e fontos kérdésben. Tanulmányának melléklete: a budapesti tanárképző intézet szervezetére vonatkozó munkálatok és ügyiratok a tanuja, hogy a tanárképzés terén nyilvánult újabb törekvésekben nagy része van. Megvallom őszintén, midőn a tanárképzés újra napirendre került és egymásután szóltak hozzá: Hóman, Heinrich, Beöthy, stb., én a Kármán szavát is vártam és tudtam, hogy nem marad el. Vártam, mert meg voltam győződve, hogy tanulok belőle. Azt nem hittem, hogy nekem jut a tanulmány ismertetésének szerencséje; de felszólítva e folyóirat t. szerkesztőjétől, vállalkozom reá — szívesen is, nem is. Szívesen, mert közvetve tanuságtételre nyílik alkalmam, mily nagy becsülést érdemel Kármán tudományossága; nem szívesen, mert egyben-másban eltérő a felfogásom, a melynek nyilvánítását «infans prohibet pudor.»

Mit is akar Kármán tanulmányával? A felelet megvan a címében: tanárképzést az egyetemi oktatás keretében. A mit már egy negyed századdal ezelőtt és azóta ismételtelen mondott, hogy *a tanár képzés az egyetemet illeti meg, azt most történeti körülménnyel megerősíti.* «A philosophiai kar elé», így ír, «nézetem szerint alig tűzhető magasabb feladat, mint a nemzet közművelődésének, oktatásügyének szolgálata. Körülménnyünk az európai műveltség három tipikus vezérnemzetének (a német, francia és angol nemzetnek) e századbeli oktatásügyi mozgalmain, azt hiszem, eléggé megvilágítja a véleményt, melynek a fentebbi szavakban kifejezést adtam, mikor — most husz éve — középiskolai tanáraink tudományos kiképzése komolyabban kérdés tárgya volt» * Ez az egyik. Másik célja az, hogy immár *utat módot mutasson, hogyan felelhet meg a bölcséleti kar a feladatának.* Ezt ily részletesen eddig senki sem próbálta meg. Az alapeszméjét ugyan már husz évvel ezelőtt maga Kármán e szavakkal mondta ki: «A philosophiai karnak kötelességévé vált rendszeres tanfolyamait a tanárképzés szükségének megfelelően szervezni». Sőt a tananyagnak kiszemelése és tantervszerű szervezése is megtörtént.** Most azonban az akkor megalkotott tanrendben rejlő alapelvek szerint szinte a *tanalaknak* megállapítását kísérti meg. Tanulmánya így két részre szakad: az első részben az alapját veti, a melyből minden részről előtör az eszme, hogy a bölcséleti karnak a tudományos kutatás mellett a tanárképzés a nemes feladata; a második részben az építés tervét mutatja; azt fejtegeti, hogy minő legyen az egyetemi oktatás, ha kétségtelen feladatának meg akar felelni. A két részhez mellékelül a budapesti tanárképző intézet szervezetére vonatkozó munkálatok és ügyiratok járulnak.

A *történeti körülménnyel* rendkívül tanulságos. Első sorban minden tanárjelölt olvassa el; megismeri belőle az európai közműveltségben irányadó nemzetek felső, egyetemi oktatásának képét. Elöl a *német* philosophiai kar képe áll. Azt nem lehet mondani, hogy e karon már gang and gäbe volna a felfogás, hogy az ő feladata a tanárképzés; még sokan vannak, a kik az élet érdekeitől féltik a tudományos vizsgálódást, a kik nem látják, hogy a bölcsészeti kar léte forog kockán, ha nem lép a közoktatásügy szolgálatába. Csak legújabbán az ifjú német császár nagy iskola-értekezlete terelte helyesebb irányba az elméket. A német kormány megbízásából a chicagói világkiállításra készült jelentésnek általános bevezető tanulmánya már befejezett tényként fogalmazza, hogy a philosophiai kar most már maga is szakképző intézetté lett, egy külön hivatásnak, a felső iskolák tanári karának iskolájává. De ki nem tudná, hogy a gyakorlatban még nincs ez egészen így? — Valamivel kedve-

* LIV. — ** 11—20 l. és a függelékek.

zőbb a helyzet *Franciaországban*; igaz, hogy itt is csak egy-két évtized óta. Ámde a francia felső oktatásügy a forradalmi felforgatások daczára egyben-másban kezdettől fogva conservatiebb maradt mint pl. a német egyetem, az élet érdekeivel is jobban számolt és egészében czélszerűbb módon szervezkedett. A kutatás és feltalálás szellemének ápolására külön főiskolák támadtak: a Collège de France, a Muséum d'histoire naturelle, az Ecole des hautes études stb. A régibb egyetem helyébe lépett karok pedig a szakképzés szolgálatába szegődtek. Ezek közül a philosophiai karnak megfelelő facultés des lettres et des sciences azzal is föntartották a hagyományt, hogy a közművelődésnek és általános műveltségnek ápolását tartják mai napig feladatuknak, az egész nemzet művelt köreihez szólnak, ápolva bennük a tudományos érdeket. Másrészt meg föntartották arra régi jogukat, hogy általános műveltségnek szolgáló intézetekben a tanításra ők adnak szabadalmat, licentiatust. Franciaország t. i. megtartotta a régi fokozatokat: a baccalaureatust, licentiatust és doctoratust és a társadalmi szükségletekhez alkalmazta. Ez uton két irányban folyt be a középiskolai oktatásügyre: a baccalaureatus a középiskolai oktatás szentesítése; a licentiatusa középiskolai tanárkodás előfeltétele. A német philosophiai kar amazt átengedte a gymnasiumnak, emezt egyszerűen törölte. A forradalmi mozgalmak folyamán az egyháznak és az államnak a középiskoláért való versengése idején, igaz, az irodalmi és tudományos karok nem teljesíthették a tanárképzés feladatát; de mihelyt a közoktatásügy ura lett a maga sorsának, nevezetesen a harmadik köztársaság hatásos intézkedései óta, fölismerik és tényleg alkalmazkodva hozzá, szolgálják sajátos feladatukat. — Az angol egyetemek fejlődése kiválóan tanulságos, mert a természetes, külső tényezők erőszakos behatásától ment fejlődésnek példáját mutatják. «Az igazi nemzeti egyetemnek az legyen az ideálja, hogy kiterjeszkedjék annyira, mint maga a nemzet», tartja az angol felfogás. S az angol nemzet széles mederre terjeszkedett és élete javaiban erősen gyarapodott az újabb korban. Az angol egyetemeknek tehát ugyanennyire kellett terjeszkedniök. Mielőtt ezt tették, nem feleltek meg a várakozásnak, állapotjuk kórságos volt. Ma azonban erősen lábadoznak, új életerőnek jeleit mutatják. «Az angol egyetemi életnek örök dicsősége marad, a mit a közművelődés emelése körül, saját falain kívül, két évtized óta tett, egyrészt a középiskolai tanítás irányása és vezetése körül, vizsgálatok tartásával és felügyelet eszközölésével, másrészt tanításának oly társadalmi osztályok közé vitelével, melyek soha sem remélhették, hogy közelébe férhessenek. A tanárképzés maga e kettős irányu működés mellett még nem nyert önálló szervezést; de szinte azt kell mondanunk, hogy fölösleges; mert az egyetemi oktatás a közműveltség betetőzését tekintván feladatának, a középfokú tanítás az egyetem gra-

dualtjai közül választhatja mestereit, E mellett általánosan elismerik a pedagógiai képzés fontosságát. A cambridgei egyetem tanárképző bizottságot is szervezett, azzal a feladattal, hogy a nevelés elmélete, története és gyakorlata körül előadásokat rendezzen, az egyetem kebelében vizsgálatokat tartasson, bizonyítványt is adva róluk. Az üdvös példa gyakorlati hatását azonban nagyban csökkenti, hogy az államkormány mind- eddig erős ostromlásra sem volt hajlandó a középiskolai tanárképesítés szükségét törvénybe iktatni. De azért a középfokú oktatás szervezésének kérdésével összefüggésben a képesítés ügye is napi renden van. A jelen kormánynak tanügyhöz értő tagjai tavál egy királyi bizottságot alakítottak, azzal a feladattal, «keresse módját, miként juthat Anglia jól szervezett középoktatási rendszerhez».

E tartalmi közlésnek nem lehet célja, hogy teljes képét adja a szerző történeti körületekintésének, hanem igenis az, hogy izleltessen és magának a történeti fejtegetésnek olvasására buzdítson. De még más valami is. Az, hogy biztos alapon vethessem föl a kérdést: *csakugyan megvilágítja-e az a körületekintés azt a véleményt, hogy «a philosophiai kar elé alig tűzhető magasztosabb cél, mint a nemzet közművelődésének, oktatásügyének szolgálata?»* A feleletem rövid lehet. Ha a szerző történeti körületekintéséből nem következtet ki többet, mint azt, hogy fönnálló egyetemeink philosophiai kara a történeti fejlődésnek és az irányadó európai egyetemek példájának tanúsága szerint az oktatásügy szolgálatára s nevezetesen a tanárképzésre hivatalos, azt mondom, hogy a következtetés helyes. A tények ellen miért küzdenénk? Az egyetem philosophiai karának hajdani feladatát tényleg a gymnasium felső osztályai teljesítik. Nem tartozik ide, jól vagy rosszul teljesítik-e, vagy a jelen szervezet mellett egyáltalán jól teljesíthetik-e? Az is tény, hogy a philosophiai karnak igazi hallgatósága a tanárjelöltek. Ha a magyar tanítórendek mind külön tanárképzőt állítanak, ha ugyanezt teszik a protestánsok s még az állam is az egyetemtől független tanárképzőben gondoskodik tanárainak képzéséről: a philosophiai kar bátran becsukhatja termeit. De lehet a következtetésnek más alakot is adni. A szerző úgy látszik maga fejezi ki: «A tanárképzés — úgymond — kizárólagos tiszte az egyetemnek». Ezt a tételt illő tisztelettel megtámadom. A magam véleményének szerzek igazságot, ha egy kis látszólagos szőrszálhasogatásra adom a fejemet. Tehát: a tanárképzés nem az egyetemnek tiszte, hanem csak az egyetem egy részéé: a bölcséleti karé. Mert az az idő már elmúlt, a mikor az egyetem karai szerves egészet képeztek. Mindegyik szakirányt vett. S nem merített ki a szakirányokat, hanem vannak ezen irányoknak szolgáló felső iskolák az egyetem keretén kívül. Ebből következik: ha a nemzeti közoktatásnak szolgálatára nemzeti szükségletből egy szakiránynak szol-

gáló felső iskola, mondjuk tanárképző keletkezett, a mely mindazon követelményeknek meg tud felelni, a melyeket az illető szükséglet, életérdek vele szemben támaszt; röviden szólva, ha tud philosophiai kar lenni: ez a tanárképző, ha orvosi és jogi kar nem egészíti is ki, szintén hivatalos arra, hogy a közoktatásügynek továbbra is munkásokat képezzen. Ez az elv nem képzelődés szüleménye, hanem tárgyi háttere van. Ha én körültekintek ez elv világával az irányadó nemzetek felső oktatása terén s vele ennek tényeit magyarázom, igazolva találom. Ámde e vállalkozás meghaladja feladatomban keretét; én eleget tettem tisztelnem, jelezve, mily értelemben tartom elfogadhatónak a szerző véleményét, a melyet «körültekintésre» alapít. Az eltérés különben sem lényeges: Kármán azt mondja, hogy a tanárképzés a philosophiai kar tiszte, én meg azt, hogy a főiskola, a mely tanárképzésre vállalkozik, emelkedjék a philosophiai kar magaslatára. E szerint bizvást kezethatunk a tanulmány első része tárgyában. Lássuk a második részt.

«Teendőink»: ez a legközelebbi fejezetnek címe. S mi a teendőnk? Az egyetemi oktatást kell czélszerűen szerveznünk, hogy a hozzáfűzött várakozásnak megfeleljen. Ámde «nekünk magyaroknak e téren valóságos újjalkotásra van szükségünk.» Az idegen uralom közoktatásunk régibb rendjét végkép megsemmisítette s a német szervezetnek nem is mását, hanem félszeg utánzatát hagyta nyakunkon». Ez az idegen szervezet azután a dolog természete szerint nem tudott összefonódni nemzeti sajátos vonásainkkal s érdekeinkkel, ép azért csekély a hatása — akár a nemzet ifjúságának testi-lelki nevelésére, akár a szakszerű munka terén elméletileg és gyakorlatilag alkalmas, tanult és tapintatos tisztviselők képzésével, akár a tudomány haladásának biztosítása körül. Felső oktatásunk régi gyakorlatának nyoma veszett, új gyakorlat nem honosodott meg, s így nincs más hátra, mint behatolnunk a főiskolai feladatok benső lényegébe, megkeresnünk az irányadó sajátos szempontokat és ezekkel hozzá fogunk az új alkotáshoz.

A tanulmánynak ez álláspontjával *nem tudok teljesen egyetérteni*, nevezetesen az *új alkotás kérdésében*. Az idegen uralom, jól van, eltemette közoktatásunk régi rendjét. De nem lehet ezt történeti kutatással felszínre hoznunk? Ismerem e kérdésre a feleletet. «Nem érdemes vele fáradni, ugyanis csak romokra akadnánk.» Hogy mire akadnánk, azt voltaképen nem tudhatni. Annyi bizonyos, hogy nevelés- és oktatásügyünk multja még nincs felkutatva. Nemzeti életünk egyéb érdekei, alkotásai sem állnak még kellő világosságban előttünk. Pedig ezeknek ismerete is derítene némi fényt a nevelés és oktatás gyakorlatára. Ne tagadjuk meg eleve a német uralom előtti oktatásügyünknek rendjét; én legalább nem mernék nyugodt lélekkel új alkotáshoz fogni, tudva azt, hogy egyetlenegy szakembert sem tudunk felmutatni, a ki nagyobb

arányokban, részletes kutattással, élete javarészét rászánva kutatta volna nevelésünk és oktatásunk hajdani rendjét. Társas vállalkozás pedig a minő a német nyelv területén a Gesellschaft für deutsche Erziehung und Schulgeschichte, egyáltalában nincs. A millenniumi ünnepel kapcsolatos kutatások sem fogják a komolyabb munkát fölöslegessé tenni. Kármán a maga eszméit az új alkotásra különben is csak kísérletnek tekintti. «Vállvetve kell, úgy mond, minden hozzáértőnek járulni a nagy vállalkozáshoz, hogy e hazában is hathatósabb tudományos nevelés álljon rendelkezésünkre nemzeti létünk kifejtésében és küzdelmeiben.» Igenis! a többi közt történeti elmélkedéssel kell keresnünk felső oktatásunknak régi alapjait, hogy lehetőleg ez alapon történhessék az új alkotás.

Az egyetemi oktatás eszközei közt első helyen az *összefüggő előadást* említi a szerző. Ennek fontosságát, alakját és tárgyát egyaránt szépen fejtegeti. Tanulhatnak belőle még egyetemi tanárok is. Ráismerem e sorokban Kármánra, a tanárra, a kinek az előadásait magam is élvezettel és haszonnal hallgattam. Magamon tapasztaltam, hogy igaz az, a mit itt mond. Csak egy lényegtelen dologban van ellenvetésem. Azt mondja: «A tudományos előadásnak igaz módjai tulajdonképpen századunkban fejlettek ki». [Nem tudom, ismeri-e a tudós szerző szt. Tamás lectioneit, a melyek közönségesen csak az Aristoteles logikai műveihez irt commentárok kisszerű nevén említettnek. Ezek a lectionok nem egyszerű commentárok, hanem összefüggő előadások, a melyek a Kármán rajzolta kétféle módját az előadásnak igen czélszerűen egyesítik, többé-kevésbbé azokkal a tulajdonságokkal birnak, a melyekkel ő is jellemzi az igazi előadást. S meg vagyok győződve, hogy velük a kutató és rendszeralkotó tudós épügy lekötötte a párisi egyetem hallgatóit, mint Kármán a budapestieket. De mondom, hogy nem tartom ez ellenvetést fontosnak; szívesen elismerem, hogy ma már az előadásnak jóval tökéletesebb formáit ismerjük, s hogy nevezetesen jóval tökéletesebbek azok a módok, a melyeket Kármán ajánl. Melyek ezek?

«Az első mód összefüggő előadássorban *egy egész tanulmánykört* ölel fel, alaptényein és problémáin akar áttekintést adni, s főleg a vezető elveket, alaptételeket, általános igazságokat és eredményeket ismerteti rendszeres kapcsolatban. A másik szűkebb körű, *meghatározott feladatot* karol fel, a melynek tárgyalására ép talán a tudomány jelen állapota utal, s melyet tehát a tanár lehető részletesen kifejti, a kérdések minden bonyodalmaival követve, a megoldás minden ajánlkozó segédeszközeit méltatva».

«Az előadások első nemét, az összefoglaló tanfolyamokat úgy tekinthetjük, mint az iskolai nevelés betetőzését, a tanulónak a tudományos szellemhez felemelését; a második rendbeli előadások pedig az aka-

démiai munkásságnak nyújtják példáit, önálló tudományos buvárlatoknak mintáit. Amazokban *rendszer*t, emezekben *módszer*t tanul ismerni a hallgató: mind a kettő szükséges bármely életpályán, mely tudományos előkészületen alapul.» S az egyetem kebelében nem bízható a két feladat teljesítése külön-külön más személyre. «Csak a felfedező lesz képes a tudományt is bensőbb életidegzetével bemutatni». Egyetemünk philosophiai karán a melynek kötelessége, hogy rendszeres tanfolyamait a tanárképzés szükségének megfelelően szervezze, a legközelebbi teendő a bevezető, összefoglaló, rendszeres tanfolyamok czélszerű állandósítása; csak azután lehet és kell specialis collegiumokról is gondoskodni.

Az előadásokat a *gyakorlatoknak* kell kiegészíteniök: ezt a tanulást vonja le továbbá Kármán ama küzdelem lefolyásának feltüntetéséből, a mely a nagy nemzetek főiskolai életében az elméleti és gyakorlati tanítás előnyeiről a jelen században folyt. S csakugyan «igaz tájékozottság semmiféle tanulmányban megfelelő gyakorlás nélkül nem szerezhető. Még oly elvont tudományokban is, mint a matematika és a logika, nem elég a meghatározások pontos értése és a tételek összefüggésének átgondolása, hanem végig kell kísérni alkalmas feladatok során a fogalmakat és igazságokat érvényességök egész körében, hogy alkalom adtán cserben ne hagyjon ismeretünk egyes problémáknál, melyeket élet vagy tudomány élénk állít. Tapasztalaton, tényeken alapuló tanulmányoknál pedig már maga a tapasztalatszerzés szüksége megköveteli, hogy jól ismerjük módját, s ügyesen tudjunk bánni eszközeivel. S az előadásoknak megkülönböztethető két nemével némikép párhuzamosan kapcsolatban áll a gyakorlatoknak is kétféle célzatú alkalmazása. Az *összefoglaló tájékozo, bevezető előadások mellé sorakoznak a tervszerű, rendszeres gyakorlatok kezdők számára*, melyek a tanulmány különféle ágai-ban érvényesült eljárás módok mindenikében kellőképen ügyesítenek, a tüzetes speczialis, a tudomány újabb eredményeinek szánt collegiumok társa pedig a *kutatás módjainak elsajátítására szánt feladatok kitűzése és megoldásuk kísérletének pontos megbirálása, a tudós szemináriumi gyakorlat.*» «A gyakorlati oktatásnak e két rendbeli feladatai közt a köznevelés szempontjából kétségkívül legsürgősebb az egyetem minden karán a kezdőket gyámolító, a tudományos munkásságba bevezető gyakorlatok haladéktalan szervezése, mert általánosabb szükségletnek felelnek meg.» Ezek a kezdő gyakorlatok előfeltételét teszik a tudósokat képző szemináriumi gyakorlatoknak.

Az utolsó fejezetben a tudós szerző a *tanszabadság és a vizsgálatok* viszonyát fejtegeti és értékesíti az egyetemi oktatás és a tanárképzés terén. Okulást itt is a német, francia, angol egyetemi életből merít. Főleg a francia viszonyok tanulságosak. Itt teljes tanszabadság uralkodik

a tudományos kutatás szolgálatában álló intézeteken. Ezeken a tudomány mintegy önczél, a hol egyedüli feladat «az igazságok kincsházát gyarapítani és folytatni a tudós kutatás hagyományát». «Másnemű tekinteteket tart azonban a francia gondolkozásmód ott döntőknek, a hol a társadalmi és állami feladatok, közérdekű hivatások számára keres biztosítékot a rájuk vállalkozó személyek műveltségében és szakképzültségében.» E tekintetben az oktatásnak és vizsgálatnak szoros egymásra vonatkozása jellemzi a francia fakultások munkáját. Majd a vizsgálat szabja meg az oktatás tartalmát és módját, majd a tanítás döntő a vizsgálat tárgyára és menetére nézve. E szerint a teljes tanszabadság nem pædagogiai kérdés: a tudományos kutatás műhelyeiben van helye. «Pædagogiai jelentősége a szabadság és kötelezettség ellentétének pusztán az oktatás és vizsgálás viszonyában van; itt jöhet szóba, hogy a nemzeti élet féltetett egysége, a közművelődés és társadalmi közösség céljai mennyi tért engedhetnek és miben az egyéni kifejlődésnek?»

Nem fontos ugyan, hogy itt a tanszabadság kérdésében némileg eltérő véleményemet jelezzem; mert hisz a szerző maga kizárja a tanárképzés köréből, a mely vizsgálattal jár. Mégis megteszem, hogy én is hitvallást tegyek a tanszabadság mellett. Igaz, hogy ott teljes a tanszabadság, a hol a tudomány mintegy önczél. De hogy azt a «mintegy» szócskát kiküszöbölhessem, inkább így fejezem ki, hogy teljes a tanszabadság, a hol az igazság megismerése és közlése a cél. «Nem lehet kétség az iránt, hogy a lelkekhez csakis az igazságot szabad juttatni, ez lévén az értelmes lények java, célja és tökéletessége.»* Tanszabadság a tévely terjesztésére nincs. Hány u. n. tudós rontott már be «az igazságok kincsházába» rontva-bontva azt, a mi természeti igazságot századok munkája szerzett s hagyott kegyelettel a növendék nemzedékre, vagy a mi természetfölötti igazságot maga az Isten közölt az emberiség boldogítására?!

Oly szabadság, a mely szerint kiki kénye-kedve szerint azt taníthatja, a mi neki tetszik, homlokegyenest ellenkezik a józan ésszel és az elmék tökéletes megrontására vezet. Ha az emberek nem volnának tévetegek, sőt rossz akaratúak, bátran meglehetne engedni a korlátlan tanszabadságot; úgy azonban a tudományos kutatás terén is szükség van némely korlátozásra.

Igen természetes, ebben tökéletesen egyetérték a tanulmány felfogásával, hogy ily irányítás még inkább elkel, a hol vizsgállattal kell igazolni a tanultakat. «Minden vizsgálati rendszabállyal a tanulmányi rendnek is lépést kell tartani, sőt a vizsgálatot nem is szabad másnak tekinteni, mint a megállapított indirekt oktatásnak. Vizsgálni taninté-

* XIII. Leo, Libertas præstantissimum.

zetnek egyáltalán nem szabad másként, mint a hogyan tanít, másból sem, mint a minek megszerzéséhez maga minden telhető támogatást megadott.» Ez nem csak észszerű követelmény, hanem különösen életbe vágó is. Három-négy kérdező van egy tárgyból a vizsgálaton, mindegyiknek más a gondolatköre és tudományos iránya, a növendéknek, hogy mindegyiket hallgassa, sem ideje sem alkalm: mi természetesebb, mint az, hogy a követelményeknek meg nem felelhet ? !

Befejezésül a szerző az észszerű tanulmánysorra célzó vizsgálati rendnek főelveit közli. Már abból, a mit az előadások és gyakorlatok különböző nemeiről és módjairól megállapított, levezethető a vizsgáló eljárás minden szabálya. E szerint az első követelmény «a tanári pálya számára s mulhatatlan, alapvető tanok kiszemelése, mivelhogy e téren az egyetembe lépő ifjú tulajdonkép rá van utalva azon tanulmányok rendszeres átértésére, melyekkel eddigelé foglalkozott. Minden karon indokolt tehát az az eljárás, mely vagy *két évi, ilyen alapot rakó foglalkozásra készíti hallgatóságát*, s ebbeli tanulmánya eredményét gondosan puhatolva, *alapvizsgálat* alakjában útját állja, hogy előismeretek nélkül studiumának oly részeivel ne foglalkozzék, melyek természetöknél fogva bonyolultabbak és könnyen félreérthetők». Az erre következő *tudós tanulmányok gyakoribbakká* teendők. A matematikai tanulmány aligha vesztené valamit exaktségéből, de sokat nyerhetne művelő hatásában, ha a jövő tanár valamikép, előadások vagy gyakorlatok útján, meghonosodnék a matematika alkalmazásának egész körében, például a természet vizsgálati és astronomiai számvetésben vagy pénzügytani számműveletekben vagy a statisztikai módszerekben. Szintűgy a többi tudományok is. Végre a szűkebb körű *pedagogiai és didaktikai képzés* egészen úgy, mint a philosophia is, a történeti háttér megvilágításában köteles föltüntetni direktíváinak értelmét és jogosultságát. Azonfelül lehető széleskörű tapasztalatról is kell gondoskodnia, úgy, hogy tervszerű iskolalátogatást szervez a különböző fokú intézetekben és kapcsolatos értekezletekben megfontolás alá veszi a nevelő tanítás eszközeit és eljárás módját.»

Végére értem ismertetésemnek. Főtörekvésem az volt, hogy röviden vázlatos képét adjam a tudós szerző tanulságos művének és sokakat olvasására buzdítsak. Olvassák minél többen, mindazok, a kik a tanárképzés fontos ügyét szívükön hordják. Bíráló megjegyzésre nem igen volt szükség. Észrevételeim, a melyeket tettem, vagy még tehetnék, kevésbbé vonatkoznak a dolog lényegére. Én Kármán gondolatait mindig megértem és legnagyobb részükben helyeslem is. Azt hiszem, más is úgy van, ha beléjük mélyed. Kármán művei egy gothikus dóm hatásával vannak lelkemre. Látom mély és szilárd alapjukat és elmém gyönyörrel nézi az égbe törő merész alkotásokat, ivezeteket: de ha tekintetem a

levegő égben nyuló kisebb-nagyobb tornyokon folszáll, szemem hiába keresi végükön a keresztet, a ker. közműveltségnek e jelentős symbolumát. S hagyjám, hogy nem találom, hisz a Márk-téri doge-palotán nincs tudtommal kereszt; de talállok alkotásain bizonyos magaslaton más valamit, a mit szédülésből eredő tévedésnek tartok; ez fáj, de nem haragszom érte.

MÁZY ENGELBERT.

Deutsche Ferienwanderungen. Schülerreisen als Anschauungsgänge in deutscher Landes- und Volkskunde von *Otto Wilhelm Beyer*. Leipzig, Georg Reichardt Verlag, 1894.

A «Die Naturwissenschaften in der Erziehungsschule» jónevű szerzőjének e legújabb könyvecskéje is egyesíti magában azon kiváló tulajdonságokat, melyek főmunkáját jellemzik. A szünidei tanuló-utazások pædagogiai feladatát és eszközeit fejtegető jelen tanulmányában is megtaláljuk a mély, az igazi, eredeti Herbart-féle gondolatokban gyökerező pædagogiai belátást, a széleskörű, nemcsak a szerző tulajdonképi májára, a természettudományokra, hanem a történelmi ismeretekre is kiterjedő műveltséget, és azt a nemes, helyenként fényes nyelvet, mely lépten-nyomon mutatja, hogy a szerző nemcsak idézgetni szereti, hanem igazi tanulmány-tárgyává is tette nemzete legnagyobb íróját, Göthét.

Igaz ugyan, hogy a könyv specifikus német tartalmu és csak arra akar utasításokat adni, miképen oszszák el a németországi középiskolák kilencz, illetőleg hat évfolyamuk nyári vacatióira Németország földjének és népének utazások segélyével való megismertetését, de azért specialis jellegű részletei mellett is annyi általános pædagogiai szempontot tűz ki fejtegetéseiben, oly tág perspectivát nyit e középiskolai szünidei utazások nevelő feladata részére, hogy nem tudnánk jobb elméleti tájékoztatást ajánlani ily iskolai utazások methodikájára nézve, mint Beyer tanulmányát.

A szerző külön választva a nevelésnek Herbarttól formulázott e kettős célját: a sokoldalú érdeklődés művelését, és az erkölcsös jellem közvetlen képzését, egymásután fejtegeti, az egyiknek is, a másiknak is miképen szolgálhatnak a szünidei tanuló-utazások.

A mi az elsőt illeti, megfigyelhető B. szerint az illető beutazott vidék: 1. mint az æsthetikai megítélés tárgya, 2. mint a geologia és physikai földrajz tárgya, 3. mint az anyagi haszon (a szó legtágasabb értelmében vett ipar) tárgya, 4. mint emlékezetes események színhelye, 5. mint a politikai földrajz tárgya, 6. mint művészeti vagy culturszépségek helye. Még gondosabb tanulmányt, mint maga a vidék, igényel a nép és egyes tagjai. A különböző nemzetiségek, a nyelvjárások és táj-